

Kosher Bread

Source 1: Shulchan Aruch and Mishnah Berurah 495

הלכות פסח סימן תצד תצה

וְנוֹהֲגִין (יא) בְּכֶפֶה מְקוּמוֹת לֶאֱכֹל (יב) מֵאֲכָלֵי-
(ט) חֶלֶב (יג) בְּיוֹם רֵאשׁוֹן שֶׁל שְׁבוּעוֹת. וְנִרְאֶה לִי הַטַּעַם, שֶׁהוּא (יד) כְּמוֹ הַשְּׁנִי-תְּבִשְׁלִין שְׁלוֹקָחִים בְּלִיל-פֶּסַח זָכַר
לְפֶסַח וְזָכַר לְחֻמְצָה, בֶּן אוֹכְלִים מֵאֲכָל-חֶלֶב וְאַחֲרָיָהּ מֵאֲכָל-בֶּשֶׂר, וְצָרִיכִין לְהִבְיֵא עִמָּהֶם (טו) שְׁתֵּי לֶחֶם (טז) עַל
הַשֶּׁלֶחַן שֶׁהוּא בְּמָקוֹם הַמְּזוּבָּח, וְיֵשׁ בָּזֶה (יז) זְכוּרֹן לְשְׁתֵּי הַלֶּחֶם שֶׁהָיוּ מְקַרְבִּין בְּיוֹם הַבְּכוּרִים:

באר היטב

ב"ט שני יש להתיירו, וכן הסכמת הט"ו והמ"א שם, דלא כמהרש"ל
שהתירו, וכ"כ בתשובת חוט-השני סימן לא ובתשובת נחלה-שבועה
סימן לו, וסיים: מכל מקום אם הייתי במקום שנוהגין התיר לא
הייתי מוזהר בנדם. כתב א"ו בשם הפל"בו דבשבועות יש נוהגין
לאכל גבינה בסעודת מנחה אף שאין שם שעות מסעודת שחרית
ובלבד שירחץ פיו ויחצץ שניו להוציא הבשר, ועח"י.

(ח) חֶלֶב. יש הרבה טעמים, ומ"כ הטעם בזהר שאותן
ז' שבועות היו לישראל ז' נקיים דגמת אשה מנדתה, וידוע דדם
נעבר ונעשה חלב, והיו מדין לרחמים, ומנהג אבותינו תורה
היא, אף יש לזהר שלא יבואו לידי אסור; ועין ב"ד סימן פט דא"צ
להפסיק בבהמ"ז אם אינו אוכל גבינה קשה, ויזהר לקח מפה
אחרת, עכ"ל מ"א. ובשכנה"ג כתב: אני נוהג לאכל דבש וחלב
ומכרף בהמ"ז ואוכל בשר, וכ"כ של"ה. וע"ל סימן תקה דחלב
שנחלב ב"ט ע"י א"י יש להגב בו אסור ואין לשנות, אלא

משנה ברורה

(יב) מאכלי חלב. עין מגן-אברהם. ואני שמעתי

עוד בשם גדול אחד שאמר טעם נכון לזה, כי בעת שעמדו על הרסיני וקבלו התורה נכי בעשרת הדברות נתגלה להם עלידידיהוה כל חלקי

התורה, כמו שכתב רב סעדיה גאון, שבשערת הדברות כלולה כל
התורה וירדו מן ההר לבייתם, לא מצאו מה לאכל חתך פי אם
מאכלי-חלב, פי לבשר צריך הכנה רבה: לשחט בספין בדוק באשר צוה
השם, ולנקר חוטי החלב והדם, ולהדיית ולמלח, ולבשל בכלים חדשים,
פי הכלים שהיו להם מקרם, שבשלו בהם באותו מצת-לעת, גאסרו להם,
על-כן בקרו להם לפי שעה מאכלי-חלב, ואנו עושין זכר לזה*):

וְחֶלֶב, מִפְּנֵי הַתּוֹרָה שֶׁנִּמְשְׁלָה דְּבִשׁ וְחֶלֶב, כְּמוֹ שְׁכַתוּב "דְּבִשׁ וְחֶלֶב תַּחַת לְשׁוֹנֶךָ וְגו'" (יד) כְּמוֹ הַשְּׁנִי-תְּבִשְׁלִין וְכוּ' בֶּן אוֹכְלִים וְכוּ'.
רוֹצֵה לוֹמַר, כִּשְׁם שֶׁפֶּסַח עוֹשִׂין זָכַר לְקָרְבָּן, בֶּן אֲנוּ צָרִיכִין לַעֲשׂוֹת בְּשְׁבוּעוֹת זָכַר לְשְׁתֵּי הַלֶּחֶם שֶׁהָיוּ מְבִיאִין, וְעַל-כֵּן אוֹכְלִים מֵאֲכָלֵי-חֶלֶב
וְאַחֲרָיָהּ מֵאֲכָלֵי-בֶּשֶׂר, וְצָרִיכִין לְהִבְיֵא עִמָּהֶם שְׁתֵּי לֶחֶם, דְּאִסוּר לֶאֱכֹל בֶּשֶׂר וְחֶלֶב מִלֶּחֶם אֶחָד, וְיֵשׁ בָּזֶה זְכוּרֹן לְשְׁתֵּי הַלֶּחֶם: (טו) שְׁתֵּי
לֶחֶם וְכוּ'. וְלָכֵן נִהְיָו (יז) לְאֵפוֹת לֶחֶם אֶחָד עִם חֻמְצָה, דְּאִזּוּ בּוֹדָאֵי יִצְטָרֵף לְהִבְיֵא לֶחֶם אֶחָד לֶאֱכֹל עִם בֶּשֶׂר. (יג) וְיִזְהַר אִזּוּ לְהַסִּיק הַתַּנּוּר
זָפֵה בֵּין לֶחֶם לֶחֶם, וְגַם צָרִיךְ מְרִידָה חֲדָשָׁה, דְּלֹא כְּמִקְצַת נְשִׁים שֶׁמִּפְּנֵי אֹתָהּ עַל צֵד הַשְּׁנִי, דְּהָא בְּלוּעַ מַעֲבָר אֶל עֵבֶר מִשְׁמֹנְיָתָ:
(טז) עַל הַשֶּׁלֶחַן. וְיִזְהַר לְקַח (יז) מִפֶּה אַחֲרַת כְּשֶׁרוֹצֵה לֶאֱכֹל בֶּשֶׂר. וְאִין צָרִיךְ לְהַפְסִיק בְּכַרְפַּת-הַמְּזוּזָן (טו) אִם אֵינוֹ אוֹכֵל גְּבִינָה קָשָׁה,
אֶלָּא קָנַח פִּי זָפֵה וְיָדִית, כְּדֹאִתָּא בִּירוּחֵ-דְּעָה סִימָן פֶּט: (יז) זְכוּרֹן לְשְׁתֵּי הַלֶּחֶם. וְאִם-כֵּן יִהְיֶה שֶׁל חֲטִין, דְּגָמַת שְׁתֵּי הַלֶּחֶם. כְּתַב
הַפְּרִי-מַגְרִים: יֵשׁ לְזַהַר בְּעִנְיָן מֵאֲכָלֵי בֶּשֶׂר וְחֶלֶב כָּל מֵה שְׁנוֹהֲרִין כָּל הַשָּׁנָה, הַמְּבֹאֵר בִּירוּחֵ-דְּעָה סִימָן פֶּח וּפֶט, וְשֵׁלָא לְצַאת שְׁכָרָם
בְּהַפְסָדָם.

בל שעה פרק שני פסחים לו ע"א

Source 2: Pesachim 36a

כעין תורה — מעט כעין של שור מותר ללוש בחלב, דאכיל ליה מיד צנת
אחת, ולא משהי ליה דליגשי שנילוש בחלב.

לָא -
קְשִׂיא, הָא - בְּיוֹם טוֹב רֵאשׁוֹן, הָא - בְּיוֹם טוֹב שְׁנִי.
יְכַדְאֵמַר לְהוּ רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ לְבִנְיָה: יוֹמָא קָמָא לֹא
תְלוּשׁוּ לִי בַחֲלָבָא, מִכָּאן וְאֵילָף - לּוּשׁוּ לִי בַחֲלָבָא.
וְהַתְנִינָא: יֵאִין לְשׁוֹן אֶת הָעֵיטָה בַחֲלָב, וְאִם לֹשׁ - כָּל
הַפֶּת אִסוּרָה, מִפְּנֵי הַרְגֵּל עֲבִירָה!
- אֶלָּא הֲכִי קָאֵמַר: יוֹמָא קָמָא לֹא תְלוּשׁוּ לִי בְּדוּבְשָׂא,
מִכָּאן וְאֵילָף - לּוּשׁוּ לִי בְּדוּבְשָׂא. - וְאֵיבְעִית אִימָא:
לְעוֹלָם בַּחֲלָבָא, כְּדֹאֵמַר רַבִּינָא: כְּעִין תּוֹרָא שְׂרִי,
הֲכָא נְמִי: כְּעִין תּוֹרָא.

Source 3 - Beis Yosef Yoreh Deah 97

סימן צו יורה דעה צו־צז הלכות בשר בחלב בית יוסף

א (א) אין ישיין העיסה בחלב. נרייתא פרק כל שעה (פמחים לו.) ונמר הכי אסיקנא דלי עבדינהו כעין תורא שפיר דמי והציאו זה הרי"ף והרא"ש (פי' כל) צפרק כ"ה (קו: א) ועל כעין תורא פירש רש"י מעט כעין של שור מותר ללוש דאכל ליה מיד צנת אחת ולא משהי ליה דלינשי שנילוש נחלב והפירוש שכתב רבינו בשם הרי"ף (לא מלאמי לו ז"ל שכתב כן אצל) [בדק הבית] כתב בפרק כל הבשר (לח.) ומסקנא דאי שני בהו ועבדינהו כעין תורא שרי ועד כאן [וכן] הרמז"ס כתבו צפרק ט' מהלכות מאכלות אסורות (הכ"צ) וזה לשונו ואם שינה צורת הפת עד שתהא ניכרת שלא יאכל זה בשר הרי זה מותר והרשב"א (תוה"ק צ"ג ש"ד פו.) כתב ואם שינה צורת הפת ועשה כעין קטנים כעין השור מותרת שהרואה יודע שלא שינו צורתו אלא להיכר בעלמא וישאל ויאמרו לו. וכמו צנהגות שערי דורא (פי' ס"ק ז) בשם מהרא"י ז"ל דהני תרי פירושי אליבא דהלכתא סליקו דמרווייהו סברות יפות הן. וכמו עוד צנהגות שערי דורא (פי' לה ס"ק ו) הימר פשוט שאותם לחמים שעושין לכבוד שנת לחם משנה אופין אותם עם הפשטיד"א לכתחלה משום דדבר מועט הוא ונאכל מהר בשנת והו כעין תורא (א):

ב (ב) אין לשיין העיסה בחלב שמא יבוא לאכלה עם הבשר ואם לש כל העיסה אסורה אפילו לאכלה לבדה ואי עבדינהו (ג) כעין תורא שרי פירש רש"י שלא לש אלא דבר מועט עוגה קטנה. (א) [ב] ורב אלפס פירש שעשה בהן שינוי פירוש צורות כעין השור וכיוצא בו שמתוך כך יזכור שיש בה חלב:

דרכי משה

צו (א) וכו' בארוך כלל מ' (דין יט) אבל כתב טעם אחר משום דנשתנו צורתן משאר פת וכן נוהגין לעשות פת מרובה עם חלב אם נשתנו צורתן משאר פת וכן פלאדי"ן או פשטיד"א מאחר שניכר בהן הבשר או החלב אין צריכין היכר יותר וא"צ להשים עליהם גבינה או עצמות לסימן עכ"ל:

Source 4: Shulchan Aruch Yoreh Deah 97

יורה דעה סימן צו־צז הלכות בשר בחלב טורי זהב

צו (סעיף א) (א) שמא יבא לאכלה עם בשר כו'. מזה נראה לי צמדוכה שדוכין זה בשמים ומשתמשין בשמים הן עם בשר והן עם חלב ופעם אחת דכו שס עם מרק של שומן אוו ואתר כך מחזירין אותו הרוטב על האווזי"ל שאותה מדוכה אסורה לדון זה עוד בשמים אפילו לאכול בצער שמא יבוא לאכול בחלב דומיא דכאן וצריכה הכשר דוקא ואפילו דיעבד אסור בלא הכשר כמו הפת דכאן, ולא דמי למ"ש בסימן צ"ו סעיף ג' חבלין שנידוכו צמדוכה של בשר אסור בחלב אצל עם בשר מותר שם מיירי שהמדוכה מיוחדת לבשר דוקא ואין לטעות שם כן נלע"ד פשוט (א):

סימן צו

שלא ללוש עיסה בחלב. וכו' ג' סעיפים:

א (ב) א אין לשיין (א) עיסה בחלב (א) שמא יבוא לאכלה עם בשר ואם לש כל (ג) הפת אסור (א) אפילו לאכלה (ב) לבדה [א] ואם צ היה דבר מועט כדי אכילה בכת אחת [א] ג ב או (ג) ששינה צורת הפת שתהא ניכרת (ב) שלא יאכל בה בשר מותר, ד כיוצא בו אין אופין פת בתנור שטחו באליה ואם אפאו דינו כעיסה שנילושה בחלב:

הגה ולכן נוהגין ללוש פת עם חלב צמג השנועות גם בשומן לכבוד שנת כי כל זה מחשב כדבר מועט גם כי צורתן משונה משאר פת וכל שכן פלאד"ן או פשטיד"א דמותרין (הגהות ש"ד)

פתחי תשובה

ועשה נבלה ע"ש וכן דעת הפרי מגדים (שפ"ד ס"ק א ד"ה ואם) דלא ככרמי ופלתי (פלתי ס"ק א, כרמי ס"ק ג) בשם זקינו. וכחז עוד בתשובת מהרי"ט שם דהא דאסור אם ליכא שינוי דוקא היכא דאיכא חשש שיאכלן עם גבינה צידד אבל היכא דליכא למיחש להכי כמו אותם הממולאים צמימי מחיקה שאין דרך לאכלן עם גבינה מותר ללוש אותם עם שומן ולא חיישינן שמא אחריהם יאכל גבינה דדיינו במה שאסרו ואין לנו לגזור גזירה אחרת עליה ע"ש עוד טעמים לזה:

צו (א) אין לשון. עיין בתשובת זמח נדק סימן פ' בענין אם מותר לתת חלב לתוך היין כדי שיהא לכן וללול ע"ש ועיין בנחלה נצי: (ב) הפת אסור. עיין בספר לבושי שרד ס"ק קל"ח לענין אם נתערב כבר זה בככרות אחרות ע"ש היטב ועיין פרמ"ג בשפ"ד ס"ק א שכתב דיש לעיין אם לש פת עם חלב בשוגג שלא ידע שזה אסור או נפל בשוגג חלב מי אסור או לא קנסו כ"א היכא שעבר במזיד ומסתממת הפוסקים משמע אף בשוגג אסור עכ"ד ועיין בנחלה נצי בזה: (ג) ששינה צורת הפת. עיין בתשובת מהרי"ט ח"צ סימן י"ח שכתב דאין מועיל שינוי רק צביטה אבל לעשות הפת מרובה למכור בשוק אסור דאורחיה לא יכירו בשינוי ואף על סמך ההודעה אסור דחיישינן שמא ישכח מלהודיע ע"ש. ועיין חוות דעת (חדושים ס"ק ה, ביאורים ס"ק ג) שכתב עוד דשינוי אין מועיל רק כששינה בשעת אפיה דלא היה עליו איסור כלל אבל לעשות שינוי אחר שכבר נאסר אינו מועיל וכן לחלקו להרבה בני אדם שיגיע לכל אחד דבר מועט אסור כיון שכבר נאסר

Source 4: Continued...

**Source 5: From Hilkhos Kashrut Shiur #29: Dairy Bread
By Rav David Brofsky (see <http://www.vbm-torah.org/kashrut.htm>)**

Similarly, the poskim disagree regarding a "heker achar afiya," meaning, whether one may change the shape of, or even simply mark, a loaf of dairy bread after it has already been baked. The Chavat Da'at (consistent with his opinion cited above) writes that once the dairy bread is baked, it cannot be transformed into permissible bread. The aforementioned Chochmat Adam and Aruch Ha-Shulchan, however, write that a "siman" added to bread accidentally made "fleishig" may solve the problem. Once again, these authorities seem to debate the nature of the prohibition of dairy bread. Rav Soloveitchik zt"l (see Nefesh Ha-Rav, page 153) ruled in accordance with his father, Rav Moshe Soloveitchik zt"l, who permitted dairy bread that is marked or labeled even after it was baked. Until recently, many kashrut organizations relied upon this ruling and certified dairy bread as long as the package indicated that it was dairy. However, as this practice apparently led to much confusion, most kashrut organizations have ceased to certify dairy bread as kosher.

**Source 6: Rabbi Howie Jachter's Halachah Files
(see <http://www.koltorah.org/ravj/Dairy%20Bread.htm>)**

The Leniency of Rav Yosef Dov Soloveitchik
The Pitchei Teshuva (Y.D. 97:3) cites the opinion of the Chavat Daat that introducing a sign in dairy bread after it is baked does not obviate the prohibition. Once the item is forbidden it cannot be rendered permissible, even if one subsequently eliminates the concern for mixtures. Rav Yosef Dov Soloveitchik notes that the opinion of the Chavat Daat is conceptually identical to the aforementioned opinion of the Gilyon Maharsha regarding the question of Ein Mimevatlin Issur Lechatchilah. Both the Chavat Daat and the Gilyon Maharsha define this prohibition as an "Issur Cheftza of Maachalot Asurot." On the other hand, Rav Yonatan Eibuschetz (Kreiti Uleiti 97:2), Chochmat Adam (50:5), and Aruch Hashulchan (Y.D. 97:8) rule that if bread unintentionally became dairy or meat because of a spill, then one may split the bread into small sections and distribute them to a number of families (in a case where there is concern for serious financial loss). The distribution renders the bread permissible because each family receives only a small amount of dairy/meat bread that they will finish in less than a day. These authorities dispute the Chavat Daat's ruling. They permit the bread even though the concern for a milk-meat mixture was eliminated after the bread was baked. Rav Yosef Dov Soloveitchik follows his father's ruling as well as the ruling of the Chochmat Adam and Aruch Hashulchan and rules (reported by Rav Hershel Schachter and Rav Menachem Genack) that a sign on the packaging of bread indicating that it is dairy is a sufficient reminder that the bread should not be used with meat. A few decades ago, many of the finest Kashrut organizations relied on Rav Yosef Dov Soloveitchik's ruling. Today, however, reputable Kashrut organizations stopped certifying dairy bread based on this leniency. A rabbinical coordinator at one of the leading Kashrut organizations told me that the reversal resulted from a troubling event when an eminent Rav accidentally ate meat sandwiched in dairy bread. The Rebbetzin did not realize that the bread she used to make the sandwich was dairy. Rabbanim realized that stamping the word dairy on the wrapping of the bread is ineffective in preventing milk-meat mixtures. Although Rav Soloveitchik's logic is impeccable, his ruling is problematic on a practical level. In addition, Rav Ovadia Yosef (Yalkut Yosef p.845) rejects the lenient ruling of the Kreiti Upleiti, Aruch Hashulchan, and Chochmat Adam.

Source 7: The Laws of Kashrus by Rabbi Binyomin Forst

D. The prohibition of dairy breads

These *halachos* are based on *Tur* and *Shulchan Aruch*; *Yoreh De'ah* 97.

Among the Talmudic¹¹⁶ ordinances regarding *basar b'chalav* is the prohibition of dairy bread. One may not add milk to the dough of any bread regardless of whether one plans to eat it with dairy or alone.¹¹⁷ Bread is the mainstay of all meals;¹¹⁸ therefore, *Chazal* were concerned that dairy bread may inadvertently be eaten with a meat meal. Conversely, one may not knead a bread with meat gravy lest it be eaten with dairy.¹¹⁹ As befitting a prohibition of this magnitude, *Chazal* ruled that a bread baked with milk or gravy may not be eaten even alone.¹²⁰ Since the basis of the prohibition is the concern that one may forget and eat the dairy bread with meat, the prohibition is confined to cases where that fear is warranted. Therefore, the following cases are exempt from the prohibition:

- 1) A small amount of bread:
One may bake a small amount of dairy bread. A "small amount" is defined as the amount eaten in the course of that day.¹²¹ One may bake even a large amount of dairy bread for many people if the bread will be eaten on the same day.¹²²
- 2) Bread baked in a special form:
One may bake even a large amount of dairy bread if he shapes it in an unusual manner.¹²³ The peculiar form of the bread will serve as a reminder that the bread is dairy.¹²⁴
These exemptions pertain only if they were in effect at the time of baking. If, however, one bakes a large amount of dairy bread to be eaten over a longer period of time and subsequently divides it among many families, the bread is forbidden. Similarly, one cannot put a mark on dairy bread after it is baked. In either case, the prohibition that was brought about at the time of baking remains in effect.¹²⁵
- 3) Breads not to be eaten in the course of a meal:
One may bake dairy breads if those breads are of a type that is not eaten during a meal. Thus, muffins that are served as dessert may be baked with milk.¹²⁶ However, the muffins may not be eaten within six hours of meat.

- 4) Other foods that may be eaten with meat:
One should not add milk to any food or drink that may be eaten with meat or in the course of a meat meal unless it is a small amount that will be consumed that same day.¹²⁷
- 5) Some practical applications of these *halachos*:
 - a) One may bake a dairy loaf to be eaten during the dairy meal of the first day of *Shavuos*.¹²⁸
 - b) One may bake a challah with meat gravy if that challah is of the amount that will be consumed during the meat meals of *Shabbos*.¹²⁹
 - c) One may bake a dairy bread if it is baked in a unique form that will serve as a reminder that the loaf should not be eaten with meat.
 - d) One may bake pastries and fruit danishes with milk since these are eaten only after a meal.
 - e) One may certainly bake cheese cake or danishes since, in addition to the factor mentioned above, they are visibly dairy and will not be eaten with meat.¹³⁰
 - f) Similarly, meat pies or any bread that obviously contains meat or gravy may be baked and eaten.¹³¹
 - g) One may not, however, bake pastries with a meat dough if the meat or gravy is not clearly visible. One may inadvertently eat these pastries as dessert with coffee.
 - h) One who errs and bakes a large dairy bread may not divide it among many households since it was not originally baked to be eaten in one day.
 - i) Similarly, one may not bake a dairy bread and affix a sticker or put it in a wrapper that identifies the bread as dairy.¹³²
 - j) One should not bake bread while meat is being roasted in the same oven. One who bakes bread in this manner should consult a *moreh hora'ah* as to whether the bread may be eaten.¹³³

Which of these Breads is kosher? You make the call!

